

**ПРИЧИНИ ТА УМОВИ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

**REASONS AND CONDITIONS THAT CONTRIBUTE TO COMMITMENT
OF CRIMINAL OFFENSES IN THE SPHERE OF MILITARY SERVICE IN UKRAINE:
THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS**

**Семир'янов Д.Я., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Державний податковий університет**

**Пирожик О.В., депутат
Волинська обласна рада,**

уповноважений з антикорупційної діяльності

*Комунальне підприємство «Волинський обласний фтизіопульмонологічний медичний центр»
Волинської обласної ради*

У даній науковій статті здійснено аналіз кримінальних правопорушень, що посягають на основи національної безпеки та військової служби в Україні в умовах воєнного стану, а також визначені детермінанти, які спричинюють, обумовлюють і корелюють здійснення зазначених суспільно небезпечних діянь.

Зокрема, встановлено, що однією з таких детермінант є порушення посадовими і службовими особами, які є представниками органів державної влади, нормативно-правових актів, що регулюють питання інформаційної та воєнної безпеки, та неналежне реагування суспільства і держави на такі протиправні прояви.

Крім цього, у детермінаційному комплексі причин і умов злочинів проти основ національної безпеки і військової служби в Україні виокремлені ті із них, що стосуються забезпечення соціальних прав військовослужбовців, які беруть безпосередню участь у бойових діях проти військ російської федерації.

Виходячи з цього, констатовано, що обрана тема дослідження є актуальною та такою, що має теоретичне і практичне значення, а також потребує у зв'язку з цим активізації наукових досліджень з означеної проблематики.

Враховуючи зазначене, у цій роботі розроблена низка науково обґрунтованих заходів, спрямованих на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки і військової служби в Україні. При цьому застосовано як загальнонаукові, так і спеціально-правові методи аргументації авторської позиції, а також позитивний зарубіжний досвід зі вказаного предмета дослідження. Більш того, доведено, що такий підхід в умовах воєнного стану в нашій державі є об'єктивно обумовленим та необхідним у контексті завдань, що стосуються протидії державі – агресору у сьогоденні.

Ключові слова: детермінанти злочинності, кримінальне правопорушення, національна безпека, військова служба, запобігання злочинам, детермінаційний комплекс причин і умов злочинності, держава-агресор.

In this scientific article, an analysis of criminal offenses that encroach on the foundations of national security and military service in Ukraine under martial law conditions, as well as determined determinants that cause, condition and correlate the implementation of the specified socially dangerous acts, is carried out.

In particular, it was established that one of these determinants is the violation by officials and officials who are representatives of state authorities of normative legal acts regulating information and military security issues, and the improper response of society and the state to such illegal manifestations.

In addition, in the deterministic complex of causes and conditions of crimes against the foundations of national security and military service in Ukraine, those related to ensuring the social rights of servicemen who take direct part in hostilities against the troops of the Russian Federation are singled out.

Based on this, it was established that the chosen topic of research is relevant and has theoretical and practical significance, as well as requires in this connection the intensification of scientific research on the specified issue.

Taking into account the above, this work has developed a number of scientifically based measures aimed at neutralizing, blocking, eliminating, etc., determinants that contribute to the commission of criminal offenses against the foundations of national security and military service in Ukraine. At the same time, both general scientific and special legal methods of argumentation of the author's position were applied, as well as positive foreign experience on the indicated subject of research. Moreover, it has been proven that such an approach in the conditions of martial law in our country is objectively determined and necessary in the context of tasks related to countering the state – aggression in the present.

Key words: determinants of crime, criminal offence, National security, Military Service, crime prevention, deterministic complex of causes and conditions of crime, the aggressor state.

Постановка проблеми. Як показують офіційні статистичні дані, з моменту відкритої військової агресії російської федерації (рф) проти України у лютому 2022 року та до теперішнього часу щорічно зростають показники як загальної злочинності, так і кримінальних правопорушень, що посягають на основи національної безпеки та військової служби [1]. Так, тільки у 2023 році в Україні було обліковано на 31,1% більше кримінальних правопорушень, ніж у 2022 (відповідно – 475 тис. 595 та 362 тис. 636). При цьому в структурі зазначених правопорушень зростає також кількість особливо тяжких злочинів (на 13,3%); тяжких злочинів (на 52%); нетяжких злочинів (на 18,6%) (ст. 12 Кримінального кодексу (КК)) та кримінальних проступків (на 30,9%) [1].

У такому ж сенсі можна вести мову й про кримінальні правопорушення, які посягають на основи національної безпеки України (розділ 1 Особливої частини КК) та військової служби (розділ 19 Особливої частини вказаного Кодексу). Так, у 2023 по зрівнянню з 2022 роком зростає кількість злочинів, пов'язаних з пособництвом державі-агресору (ст. 111-2 КК) (на 63,3%); посяганням на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК) (на 50%); перешкоджанням законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (у 2,1 рази); ін. [1].

У свою чергу, серед військових злочинів звертають на себе увагу ті із них, що мають стійку тенденцію до щорічного збільшення, а саме – це: непокора (ст. 402 КК) (на

6,6% по зрівнянню з 2022 роком); невиконання наказу (ст. 403 КК) (на 14,3%); самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК) (у 2,7 рази); дезертирства (ст. 408 КК) (у 2,4 рази); ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК) (на 24,9%); порушення правил поведінки зброєю, а також з речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 КК) (на 11,2%); порушення правил водіння або експлуатації машин (ст. 415 КК) (на 32,9%); недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК) (на 38,1%); перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК) (на 14,3%); образа честі і гідності військовослужбовців (ст. 435-1 КК) (на 6,1%) [1].

Без сумніву, що в такій ситуації досить важливим завданням є визначення детермінант, які сприяють вчиненню зазначених видів кримінальних правопорушень та призводять до їх постійного росту, позаяк без їх нейтралізації, блокування, усунення тощо об'єктивно неможливо ефективно протидіяти цим суспільно небезпечним діянням, особливо в умовах безперервної відкритої агресії рф проти нашої держави.

З огляду цього, слід констатувати, що обрана тема дослідження є актуальною і такою, що має теоретичне та практичне значення.

Виходячи з цього, *метою* даної наукової статті є обґрунтування необхідності підвищення рівня ефективності запобіжної діяльності, спрямованої на зниження кількості кримінальних правопорушень, які посягають на основи національної безпеки та військової служби в Україні, а її *головним завданням* – встановлення детермінант, що сприяють їх вчиненню, та розробка у зв'язку з цим відповідних заходів щодо їх усунення, нейтралізації, блокування тощо.

Стан досліджень. Результати вивчення наукової літератури показали, що досить активно та предметно розробкою зазначеної вище проблематики займаються у сьогоденні такі учені, як: А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головін, О. М. Джуца, О. О. Дудоров, М. В. Карчевський, О. О. Кваша, І. М. Копотун, В. Я. Конопельський, Ю. В. Луценко, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, О. Н. Ярмиш та ін.

Поряд з цим, слід констатувати, що в умовах воєнної агресії рф проти України сформувався новий детермінаційний комплекс причин і умов даних видів злочинності, який недостатнім чином досліджений на науковому рівні, а також знижує рівень захисту об'єктів національної безпеки та військової служби, що й стало вирішальним при виборі теми даної наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Результати вивчення наукової літератури, емпіричних матеріалів та інших інформаційних джерел дозволяють стверджувати, що до основних детермінант (причин, умов і корелянт) [2, с. 186–190], які, зокрема, сприяють вчиненню військових злочинів та кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, мова про які велась вище, що взаємозв'язані поміж собою [3, с. 49–53], можна віднести наступні із них:

1. Грубе порушення на всіх рівнях в державі інформаційної безпеки України та законодавчих актів, які регулюють це питання.

Зокрема, як це витікає зі змісту Указу Президента України від 22.12.2021 № 671/2021, лише Глава держави, Прем'єр-Міністр та Міністр закордонних справ мають право офіційно висловлюватись з питань зовнішньої політики нашої країни.

Проте, досі в нашій державі діє цілий інститут «віщуєнів» (пророків) (національних «Ванг» тощо) [4, с. 97], які передбачають (як правило, невірною) розвиток воєнних подій в Україні та дають у зв'язку з цим різнома-

нітні інтерв'ю представникам зарубіжних засобів масової інформації (ЗМІ), детермінуючи (у виді корелянт) таким чином певні песимістичні настрої як у суспільстві, так і в Збройних Силах України (ЗСУ) та інших військових формуваннях. Як приклад можна навести публікацію в Інтернеті одного з керівників Головного розвідувального управління (ГРУ) ЗСУ у квітні 2024 року, який безапеляційно заявив, що Україна не зможе виграти війну на полі бою [5].

Не важко у зв'язку з цим уявити, як розцінить таку «позицію» військовослужбовець на так званому «передку» (військовий сленг) [6], бо відповідь є очевидною та підтверджується офіційними статистичними даними, що стосуються військових злочинів, кількість яких зростає (непоко́ра; невиконання наказу; дезертирство, та ін.).

Як видається, такі дії представника ГУР ЗСУ мають бути кваліфіковані як перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК), звичайно, при умові, якщо він не мав доручення з цього приводу від суб'єктів, що визначені в Указі Президента України від 22.12.2021 № 671/2021.

Та, попри все, будь-який психолог у ситуації, яка складається у сьогоденні на фронті, визнає такі «віщування» шкідливими та такими, що знижують рівень як військової, так і національної безпеки України [7].

Отже, висновок з цього приводу можна зробити наступний: будь-які інформаційні «вкиди», які не входять до повноважень чи не санкціоновані в установленому на нормативно-правовому рівні, слід вважати провокаційними та такими, що посягають на інформаційну (національну та військову) безпеку України.

2. Безвідповідальне та негуманне поведіння окремих командирів військових частин з питань, що стосуються проведення службових розслідувань за фактами загибелі чи отримання поранень військовослужбовцями на фронті [8].

Мова у даному випадку ведеться про те, що замість письмового висновку, у якому має бути здійснена оцінка настання юридичного факту (смерті чи травматизму) [9, с. 240–241], уповноважена військова посадова особа констатує не «смерть, яка наступила в результаті виконання потерпілим бойового завдання», а лише факт «смерті особи», що, у свою чергу, тягне за собою настання різних юридичних наслідків для останнього та його законних представників [9, с. 241] (у ЗСУ та інших військових формуваннях це, наприклад, впливає на суми гарантованих виплат для осіб, які загинули у бою чи отримали у зв'язку з цим поранення).

Є й інший бік цієї проблеми, а саме: у результаті порушення принципу справедливості знижується рівень самовідданості військовослужбовців у ході виконання ними бойових завдань та кількість пов'язаних з цим військових злочинів (ухилення від військової служби (ст. 409 КК); недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК); образа честі і гідності військовослужбовців (ст. 435-1 КК) ін.).

Як видається, для усунення, нейтралізації, блокування тощо детермінант, які сприяють вчиненню вказаних кримінальних правопорушень, варто на рівні спеціальної постанови Кабінету Міністрів України затвердити Положення про порядок проведення службового розслідування у Збройних Силах України та інших військових формуваннях за фактами отримання травм (поранень) та загибелі (смерті) військовослужбовців при виконання військового обов'язку замість існуючих та таких, що суперечать вимогам Конституції України (ст. 8 та п. 17 ст. 92), відомчим нормативно-правових актів з означених питань [10], позаяк діяльність ЗСУ має регулюватись виключно законами.

3. Постійне порушення командирами всіх рівнів у ЗСУ та інших військових формувань принципу рівності військовослужбовців перед законом (ст. 24 Конституції України).

Сутність даної проблеми полягає у тому, що замість забезпечення усіх військовослужбовців обмундируванням та озброєнням за визначеними правовому рівні нормами, цю проблему у військових частинах (а, це бездіяльність і безконтрольність тилових служб Міністерства оборони України) перекладають на «плечі» військовослужбовців та їх родин, не рахуючись з їх матеріальними можливостями з цього приводу [11].

Таким чином, на фронті потенційні та реальні небезпеки для військовослужбовців є різними, а саме – вони, звичайно, зменшуються для тих із них, що мають додаткові елементи і засоби захисту, придбані за свій кошт (або гроші родичів чи волонтерів), та підвищуються для тих, хто такої змоги не має, а це – несправедливо, бо військовий обов'язок вони виконують однаково та разом (в окопі, бліндажі, доті тощо).

Без сумніву, не можна у такій ситуації позбавити іншу категорію військовослужбовців права на самозабезпечення і підвищення рівня своєї захищеності (і це теж справедливо), але очевидним у зв'язку з цим є й інший висновок: не можна залишати без додаткових засобів захисту

й тих військовослужбовців, які об'єктивно не в змозі придбати за свої кошти (чи родичів або волонтерів) додаткові елементи безпеки на війні.

Знову ж таки, як видається, вихід у даному випадку лежить у площині діяльності командирів всіх рангів ЗСУ та інших військових формувань, які мають ініціювати затвердження на рівні Кабінету Міністрів України спеціальної постанови замість нині діючої (застарілої морально і фактично) відповідної Інструкції з означених питань [11].

4. Інші детермінанти, мова про які ведеться в науковій літературі, що детермінують посягання на національну безпеку України та об'єкти військової служби [12].

Висновок. Отже, проведений аналіз деяких детермінант, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері національної безпеки та військової служби України, дає підстави стверджувати, що без їх усунення, нейтралізації, блокування тощо об'єктивно неможливо підвищити рівень захищеності національних інтересів у цілому та, зокрема, військової безпеки нашої держави в умовах воєнного стану, що, у свою чергу, має стати також предметом активних наукових розробок у сьогоденні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. Офіс генерального прокурора: оф. вебсайт. URL: <https://gpr.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 18.05.2024).
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.
3. Луценко Ю. В. Теоретико-правові аспекти воєнної сфери в системі державної безпеки України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 3(32). С. 49–53.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
5. Черновол К. Україна не зможе виграти війну лише на полі бою, – представник ГУР. Уніан: оф. вебсайт. 2024. URL: <https://www.unian.ua/war/ukrajina-ne-zmozhe-vigrati-viynu-lish-na-poli-boyu-predst> (дата звернення 18.05.2024).
6. Військовий жаргон – Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>. (дата звернення 18.05.2024).
7. Нагорна Н. «Війна людей з'їдає»: як на фронті психологи допомагають воїнам ЗСУ і чому фахівцям теж складно. ТСН: оф. вебсайт. 2024. URL: <https://tsn.ua/exclusive/nabridla-cya-viyuna-yak-na-fronti-psihologi-dopomagayut-voynam-zsu-i-pro-scho-mriyut-zahisniki-ukrayini-2502514.html> (дата звернення 18.05.2024).
8. Колб О. Г., Пирожик О. В. Сучасні законодавчі підходи у сфері оборони України та їх вплив на стан забезпечення національної безпеки. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 157–162.
9. Теорія держави і права: підруч. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.: за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
10. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 21.11.2017 № 608. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 18.05.2024).
11. Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період: наказ Міністерства оборони України від 29.04.2016 № 232. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 18.05.2024).
12. Колб О. Г., Пирожик О. В. Особливості реалізації пробачних програм щодо засуджених у Збройних Силах України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кр. столу (Київ, 02.11.2023). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 40–42.